

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej wywiadu MSW (1956-1990)

Dla prawidłowego analizowania działalności aparatu bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej niezbędna jest znajomość zasad, według których pracował. Szczególnie ważna jest wiedza na temat rodzajów prowadzonych spraw operacyjnych oraz celów, jakim służyły. Choć tematyka ta była już podejmowana przez różnych autorów, istnieją nadal obszary, które nie zostały w wystarczający sposób przebadane¹. Dzięki coraz lepszemu rozpoznaniu dokumentacji archiwalnej, a także zniesieniu klauzul tajności z prawie wszystkich akt znajdujących się w zasobie Instytutu Pamięi Narodowej, istnieją dziś spore możliwości uzupełnienia dotychczasowego stanu wiedzy. Celem artykułu jest usystematyzowanie informacji na temat wszystkich kategorii spraw prowadzonych przez Departament I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, czyli wywiad cywilny PRL, w całym okresie jego istnienia, tj. od 28 listopada 1956 do 31 lipca 1990 r.²

O początkach pracy operacyjnej i formalnych zasadach działania wywiadu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego wiadomo niezbyt wiele. Zachowane dokumenty świadczą o tym, że co najmniej od 1946 r. funkcjonował według własnych

---

¹ Do najistotniejszych publikacji, w których można znaleźć informacje dotyczące tej problematyki w odniesieniu do jednostek UB i SB, należą: *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004; *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006; F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2007; *Osobowe źródła informacji. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008; R. Dyrz, J. Laska, J. Rażny, E. Zając, *Teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009; *Osobowe środki pracy operacyjnej – zagadnienia źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2013; *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów*, red. A. Dziurok, F. Musiał, Kraków–Katowice 2017.

² Najważniejszymi publikacjami na temat kategorii spraw i dokumentacji operacyjnej Departamentu I MSW są artykuły: P. Piotrowski, *Formy działalności operacyjnej wywiadu cywilnego PRL. Instrukcja o pracy wywiadowczej Departamentu I MSW z 1972 r.*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2007, nr 1 (5), s. 316–342; *idem*, *Specyfika pracy operacyjnej wywiadu PRL*, „Biuletyn IPN” 2007, nr 5–6 (76–77), s. 88–93; *idem*, *Metodologia pracy operacyjnej Departamentu I MSW [w:] Osobowe źródła informacji...*, s. 323–390.

normatywów i instrukcji. Miał też odmienne, odbiegające od przyjętych w innych pionach Urzędu Bezpieczeństwa, kategorie spraw operacyjnych. Niestety, przepisy bądź instrukcje dotyczące tego tematu nie zachowały się³. Brakuje również zarządzeń, na których podstawie wiosną 1954 r. przeprowadzono dużą reorganizację ewidencji operacyjnej i zasad prowadzenia spraw przez Departament VII MBP. Były to zmiany o charakterze zasadniczym, ponieważ utworzono nową kartotekę operacyjną i wprowadzono zupełnie nowe rodzaje spraw, okładki teczek, formularze, karty ewidencyjne itp. Od tej pory trzema podstawowymi kategoriami spraw były: **sprawa agenturalna na obiekt** (agencyjne rozpracowanie na obiekt), **sprawa agenturalna na osobę** (agencyjne rozpracowanie na osobę), **sprawa ewidencyjno-obszernyjna** i **teczka wyjazdowa**. Założono też **rejestr spraw i dokumentacji operacyjnej**, nazywany potocznie „dziennikiem rejestracyjnym”, w którym pod kolejnymi numerami ewidencjonowano te czki spraw. Przyjęto przy tym zasadę, że numer rejestracyjny sprawy tworzyła liczba z dziennika przełamana przez dwie ostatnie cyfry roku, w którym ją założono. Na przykład sprawa o kryptonimie „Mora” dotycząca Watykanu miała nr 891/54, a rozpracowanie Stanisława Mikołajczyka o kryptonimie „Mik” – nr 2612/54. Numery te zapisywano m.in. na okładkach teczek oraz kartach ewidencyjnych spraw. Założony w 1954 r. dziennik rejestracyjny prowadzono do marca 1962 r. Oprócz wpisywania do niego nowych teczek rejestrowano w nim także sprawy już prowadzone i archiwalne, które zamierzano dalej przechowywać⁴.

1 lutego 1956 r. weszła w życie **Instrukcja nr 01/56 o zasadach prowadzenia spraw operacyjnych i ewidencji operacyjnej w Departamencie I Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego**. Prawdopodobnie żaden egzemplarz tego przepisu również się nie zachował. W świetle innej dokumentacji można sądzić, że wprowadzono wówczas kilka nowych kategorii spraw oraz zmieniono wygląd teczek i formularzy. Przyglądając się sposobowi prowadzenia dokumentacji przez funkcjonariuszy, ich podejście można jednak uznać za dość elastyczne. Z tego powodu, odnotowując jedną kategorię sprawy na „kartach zastępczych kont osobistych”, czyli wykazach spraw prowadzonych przez poszczególnych oficerów wywiadu, potrafili zapisać ją na kilka różnych sposobów⁵.

³ Kwestie dotyczące kategorii spraw i dokumentacji operacyjnej wywiadu MBP/KdsBP zostały przez autora omówione w publikacji: W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1, Warszawa 2017, s. 57–60, 119–120.

⁴ *Ibidem*, s. 240–242.

⁵ Zob. AIPN, 001732/1–117, Karty zastępcze kont osobistych funkcjonariuszy Departamentu I MSW.

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej wywiadu MSW (1956–1990)

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej Departamentu I KdsBP/MSW (1 II 1956 – 15 XI 1961) ⁶
Sprawa agenturalna na obiekt
Sprawa agenturalna na osobę
Sprawa agenturalno-grupowa
Sprawa agenturalno-obszernyjna
Sprawa ewidencyjno-obszernyjna
Lokal kontaktowy
Punkt adresowy
Segregator sprawy wstępnej
Teczka rezydentury
Podteczka rezydentury
Sprawa informacyjna
Teczka informacyjna
Teczka kontrolna
Teczka nielegala
Teczka placówki
Teczka współpracownika
Teczka wyjazdowa
Teczka zagadnieniowa
Dossier

Główną kategorią osobowego źródła informacji (OZI) w wywiadzie był w tym czasie **agent**. Kategoria ta była bardzo pojemna. Przede wszystkim agentami byli ludzie przebywający na stałe za granicą lub przygotowujący do przerwania w teren, którzy mieli pełną świadomość, że współpracują ze służbą wywiadowczą. Osoby te wykonywały zlecane im zadania i na ogół przyjmowały za to wynagrodzenie. Równocześnie zdarzało się, że określano w ten sposób także ludzi, z którymi dla zdobywania informacji wywiadowczych kontaktowano się w formie oficjalnej i półoficjalnej. Prawdopodobnie nie we wszystkich przypadkach osoby te miały świadomość, że ich rozmówcami są kadrowi pracownicy wywiadu.

Drugą kategorią osobowych źródeł informacji w wywiadzie byli **tajni współpracownicy**, nazywani potocznie po prostu „współpracownikami”. Rekrutowali się

⁶ Wszystkie tabele w artykule zostały opracowane przez autora.

spośród obywateli PRL i mieli świadomość, że działają na rzecz wywiadu. Tych, którzy byli zatrudnieni w oficjalnych przedstawicielstwach PRL za granicą, określano mianem „współpracowników placówkowych”. Osoby wykorzystywane do zadań o charakterze pomocniczym w kraju lub jako konsultanci nazywano „współpracownikami krajowymi”.

Ze względów konspiracyjnych zarówno sprawy agentów, kandydatów na agentów, jak i osób rozpracowywanych rejestrowano w ramach jednej kategorii – **sprawy agenturalnej na osobę** (sprawy agenturalnego rozpracowania na osobę). W sytuacji, gdy kandydat na agenta został zwerbowany do współpracy, teczka agenturalnego rozpracowania stawała się teczką personalną agenta, a jej drugi tom (i ewentualnie kolejne) – teczką pracy.

Sprawy „tajnych współpracowników” prowadzono na ogół w ramach **teczki współpracownika**⁷. Należy przy tym zaznaczyć, że pozostałe jednostki operacyjne KdsBP/MSW wyróżniały w tym czasie trzy podstawowe kategorie OZI, tj. „agenta” (ag.) i „informatora” (inf.) oraz rzadziej spotykanego „rezydenta”. W tym czasie termin „tajny współpracownik” traktowano wyłącznie jako ich synonim, a nie odrębną kategorię OZI. Zmieniło się to dopiero na początku lat sześćdziesiątych, kiedy w MSW wprowadzono nowe przepisy i kategorie spraw. Od tego momentu sieć informacyjna jednostek SB była oparta przede wszystkim na tajnych współpracownikach. Mimo identycznego nazewnictwa pojęcie to nie było jednak tożsame z kategorią TW wykorzystywaną przez wywiad⁸.

Trzecim podstawowym typem sprawy osobowej była **sprawa ewidencyjno-obsługowa (SEO)**. Zakładano ją dla gromadzenia i ewidencjonowania danych na temat ludzi interesujących wywiad, których nie rozpracowywano w sposób czynny. Jeśli jednak zaistniały ku temu odpowiednie przesłanki i zdecydowano się przejść do aktywniejszych działań, SEO przerejestrowywano do kategorii „agenturalnego rozpracowania na osobę”.

W przypadku osób, co do których Departament I zdobył jakieś informacje, które same w sobie nie stanowiły jeszcze podstawy do wszczęcia rozpracowania lub werbunku, funkcjonariusze zakładali **segregator sprawy wstępnej (SSW)**. Jeśli dane te udało się pogłębić SSW, przerejestrowywano je do wyższej kategorii.

Jeśli chodzi o sprawy dotyczące wybranych środowisk, zagadnień lub grup osób, wyróżniano trzy kategorie. W ramach sprawy agenturalnej na obiekt (sprawy agentu-

⁷ Zob. AIPN, 01911/97, t. 1, Wykaz agentury i spraw prowadzonych przez Wydział VI Departamentu I MSW na dzień 30 XI 1960 r., b.d., k. 61–82.

⁸ F. Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa...*, s. 277–280. Zob. także: AIPN, 01225/413, Zarządzenie nr 0110/62 ministra spraw wewnętrznych wraz z Instrukcją w sprawie zasad i trybu rejestracji spraw i osób będących w operacyjnym zainteresowaniu jednostek Służby Bezpieczeństwa oraz sprawdzania i udzielania informacji, 18 VI 1962 r., k. 112–119; Zarządzenie nr 0121/60 ministra spraw wewnętrznych wraz z Instrukcją nr 03/60 o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa, 2 VII 1960 r. [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej...*, s. 93–120.

ralnego rozpracowania na obiekt, sprawy rozpracowania agenturalnego-obiektowej⁹) prowadzono rozpracowanie danej instytucji, urzędu, partii politycznej, organizacji lub zagadnienia. **Sprawa agenturalno-grupowa** służyła na ogół do rozpracowywania środowiska lub grupy osób działających w sposób mniej sformalizowany, np. w ramach siatki wywiadowczej. **Sprawy agenturalno-obszewacyjne**, analogicznie do SEO, służyły do gromadzenia i ewidencjonowania danych na temat środowisk, instytucji i innych zagadnień.

Oprócz tego prowadzono dwa pomocnicze typy dokumentacji, tj. teczki **lokali konspiracyjnych (LK)**, czyli miejsc, w których w sposób zakonspirowany spotykano się z agenturą i współpracownikami, oraz **punkty adresowe (PA)**, na których adresy współpracownicy przesyłali korespondencję wywiadowczą. Wydział operacyjny odpowiedzialny za prowadzenie pracy operacyjnej w danym kraju prowadził **teczkę rezydentury**. W uzgodnieniu z nim pozostałe jednostki mogły prowadzić własne **podteczki rezydentury**. Na przykład Wydział IV (Krajów Romańskich) prowadził główną teczkę rezydentury w Rzymie o kryptonimie „Asystent”, a Samodzielna Sekcja „B” (Kontrwywiadowcza) – podteczkę rezydentury o kryptonimie „Asystent A”.

Niezależnie od podstawowych typów dokumentacji niektóre jednostki centrali posługiwały się własnymi kategoriami spraw, które wiązały się ze specyfiką ich działania. Pion kontrwywiadowczy, czyli Samodzielna Sekcja „B”, ewidencjonował dane na temat wszystkich przedstawicielstw PRL za granicą w ramach **teczek placówek**, nazywanych też **teczkami obiektowymi**. Dokumentację dotyczącą zatrudnionych w nich ludzi, obywateli PRL, prowadzono w ramach **teczek wyjazdowych**. Jeśli daną osobę zwerbowano do współpracy, dotyczący jej zbiór dokumentów stawał się **teczką współpracownika**. Wydział VI (Wywiadu Naukowo-Technicznego) prowadził **sprawy informacyjne**, które służyły ewidencjonowaniu dokumentacji na wybrane tematy. Wydział Informacyjny porządkował otrzymywane od jednostek operacyjnych i rezydentur materiały w ramach **teczek informacyjnych, teczek zagadnieniowych i dossier**. Wydział Nielegalnych Rezydentur prowadził **teczki nielegalów i sprawy informacyjne**.

Utworzony w listopadzie 1956 r. Wydział VIII (Krajowy) nadzorował działalność podległych mu Samodzielnych Grup Specjalnych (SGS), czyli terenowych przedstawicielstw wywiadu, w ramach **teczek kontrolnych**. Zakładano je w sytuacji, gdy w zainteresowaniu przedstawicielstwa znalazł się figurant lub współpracownik innej jednostki operacyjnej SB, którego sprawa mogła być przydatna dla centrali wywiadu. Gromadzono w nich dane o tych ludziach oraz wszelką korespondencję i wyniki sprawdzeń, które ich dotyczyły. Po przejściu danej sprawy przez Departament I MSW teczkę kontrolną przekształcano w sprawę agenturalną na osobę¹⁰.

⁹ Zob. AIPN, 003172/38, t. 1, Protokół zdawczo-odbiorczy, 7 I 1961 r., k. 58.

¹⁰ W. Bagiński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej...*, t. 1, s. 267–269.

Wspomniane przedstawicielstwa terenowe wywiadu posługiwały się własnymi kategoriami spraw. Kwestie z tym związane uregulowano w instrukcji z 15 marca 1957 r. Oprócz analogicznych do funkcjonujących w centrali **spraw agenturalnych na osobę, segregatorów spraw (materiałów) wstępnych**, określanych potocznie mianem „spraw wstępnych”, czy **teczek kontrolnych** – prowadziły także **teczki korespondencji operacyjnej**, w których gromadzono wszystkie istotne dla SGS dokumenty i informacje niedotyczące bezpośrednio spraw operacyjnych. Była to głównie korespondencja SGS z innymi jednostkami SB i MO. Te cztery typy spraw należało rejestrować w Ewidencji Operacyjnej Departamentu I MSW. Oprócz tego, zgodnie z zasadami obowiązującymi w innych pionach SB, funkcjonariusze z przedstawicielstw mieli także prawo prowadzić **teczki informatorów, lokali konspiracyjnych** oraz **punktów adresowych**, które należało rejestrować w wydziałach ewidencji operacyjnej KW MO¹¹.

Kategorie spraw operacyjnych Samodzielnych Grup Specjalnych Departamentu I MSW (15 III 1957 – 10 VIII 1962)
Sprawa agenturalna na osobę
Segregator spraw (materiałów) wstępnych (sprawa wstępna)
Teczka kontrolna
Teczka korespondencji operacyjnej
Teczka informatora
Lokal konspiracyjny
Punkt adresowy

Zasady wynikające z przepisów wprowadzonych w 1954 r. i instrukcji z lutego 1956 r. obowiązywały do 15 listopada 1961 r. Tego dnia weszła w życie **Instrukcja nr 01/61 o kategoriach spraw operacyjnych, dokumentacji operacyjnej i ewidencji operacyjnej w Departamencie I MSW**, której wprowadzenie stanowiło swoistą rewolucję organizacyjną w wywiadzie. Podstawową zmianą było wprowadzenie nowych kategorii spraw i dokumentacji operacyjnej. Usankcjonowano nią również wykorzystywanie przez wywiad trzech rodzajów OZI – agentów, kontaktów informacyjnych i tajnych współpracowników¹².

¹¹ AIPN, 01225/273, Instrukcja nr 01/57 o zasadach rejestracji spraw operacyjnych i osób opracowywanych przez inspektoraty Departamentu I przy wojewódzkich komendach MO, 15 III 1957 r., k. 7–13; W. Bagiński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej...*, t. 1, s. 560–561.

¹² AIPN, 01225/390, Zarządzenie nr 0114/61 ministra spraw wewnętrznych wraz z Instrukcją nr 01/61 o kategoriach spraw operacyjnych, dokumentacji operacyjnej i ewidencji operacyjnej

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej wywiadu MSW (1956–1990)

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej Departamentu I MSW (15 XI 1961 – 19 III 1973)
Rozpracowanie obiektowe (ROb*)
Podteczka rozpracowania obiektowego (PROb*)
Sprawa rozpracowania operacyjnego (RO)
Teczka kontaktu informacyjnego (KI)
Sprawa ewidencyjno-obszernyjna (SEO)
Segregator materiałów wstępnych (SMW)
Sprawa obiektowa (SO)
Teczka wyjazdowa
Lokal konspiracyjny (LK)
Punkt korespondencyjny (PK)
Teczka rezydentury
Podteczka rezydentury
Podteczka pracownika rezydentury
Podteczka pracownika na przykryciu
Dossier

* Skrót współczesny, który nie był stosowany w Departamencie I MSW.

Rozpracowanie obiektowe zastąpiło sprawę agenturalną na obiekt oraz część spraw agenturalno-grupowych i agenturalno-obszernyjnyc. Ewidencjonowano w nich dane na temat zagranicznych instytucji, urzędów, partii, organizacji i innych środowisk. Ich ogólną listę zawarto w wykazie stanowiącym załącznik do Zarządzenia nr 00173/58 z 8 sierpnia 1958 r.¹³ Celem rozpracowania było rozpoznanie ich

---

w Departamencie I MSW, 15 XI 1961 r., k. 98–162. W kolejnych latach przepis ten był kilkakrotnie nowelizowany, niestety, wydane w tej sprawie instrukcje nie zachowały się. Dokumenty, których brakuje, to: Instrukcja nr 03/62 dyrektora Departamentu I MSW z dnia 3 II 1962 r. zmieniająca Instrukcję nr 01/61; Instrukcja nr 01/71 dyrektora Departamentu I MSW z dnia 2 I 1971 r. zmieniająca Instrukcję nr 01/61; Instrukcja nr 01/72 dyrektora Departamentu I MSW z dnia 11 I 1972 r. zmieniająca Instrukcję nr 01/61. Prawdopodobnie Instrukcji nr 01/61 dotyczyło także pismo okólne nr 02/66 dyrektora Departamentu I MSW z 15 XI 1966 r. Zob. AIPN, 0449/50, t. 11, Pismo naczelnika Wydziału X Departamentu I MSW płk. Stefana Szymczykiewicza do naczelnika Wydziału Ogólnego Departamentu I MSW płk. Czesława Kowalczyka, 11 IV 1973 r., k. 50.

¹³ Zob. AIPN, 01738/26, Zarządzenie nr 00173/58 w sprawie pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa za granicą (w krajach kapitalistycznych), 8 VIII 1958 r., k. 297–310 [PDF]. Dokument

składu osobowego, struktury, form działalności, a docelowo – zdobycie w nich agentury. Współpracownicy ci mieli zapewnić stały dopływ informacji na ich temat oraz, jeśli zachodziła taka potrzeba, przeciwdziałać tym formom ich aktywności, które uznano za wrogie wobec PRL.

Materiały dotyczące poszczególnych wątków RO b gromadzono w **podteczkach rozpracowania obiektowego**. Nadawano im własne kryptonimy i rejestrowano pod odrębnymi numerami Dziennika rejestracyjnego, przełamując przy tym ich numer rejestracyjny przez numer rejestracyjny RO b, z którymi były powiązane. Na przykład do głównej sprawy dotyczącej emigracyjnego PSL, która nosiła kryptonim „Tari” (nr rej. 2842), zarejestrowano pięć związanych z nią podteczek dotyczących organizacji terenowych PSL w poszczególnych krajach: krypt. „Bagno” (nr rej. 2892/2842), dotyczącą PSL w Belgii; krypt. „Hałda” (nr rej. 2893/2842), dotyczącą PSL w Holandii; krypt. „Głóg” (nr rej. 2903/2842), dotyczącą PSL w Anglii; krypt. „Kolce” (nr rej. 3116/2842), dotyczącą PSL we Francji, i krypt. „Agawa” (nr rej. 3529/2842), dotyczącą działaczy PSL i Związku Przyjaciół Wsi Polskiej w Stanach Zjednoczonych¹⁴.

Rozpracowanie operacyjne (RO) zastąpiło sprawę agenturalną na osobę, teczkę współpracownika i część spraw agenturalno-grupowych. Prowadzono je na osoby rozpracowywane – zarówno pojedynczych ludzi, jak i grupy osób, a także na typowane pod kątem werbunku oraz czynną agenturę. W przypadku zwerbowania danego człowieka do współpracyteczka RO stawała się automatycznie **teczką personalną agenta**. W przypadku werbunku jednej z osób objętych grupowym rozpracowaniem należało wydzielić materiały na jej temat i założyć na ich podstawie nowe RO. Jeśli była taka potrzeba, zakładano również **teczkę pracy**.

Sprawy kategorii RO zakładano także przy przejmowaniu przez wywiad TW od jednostek krajowych SB. Oficer zajmujący się daną sprawą zobowiązany był do sporządzenia szczegółowej notatki na temat jej dotychczasowego przebiegu oraz fotokopii ankiety, życiorysu, zobowiązania lub umowy o współpracy, a także zdjęcia. Po wykonaniu tych czynności dotychczasową dokumentację składano w archiwum Biura „C” MSW z adnotacją o zastrzeżeniu udzielania informacji na jej temat.

Według omawianej instrukcji obowiązywała zasada, że teczki personalne agentów przechowywali kierownicy zespołów, zaś teczki pracy znajdowały się u funkcjonariuszy prowadzących daną sprawę. Naczelnicy wydziałów zobowiązani byli do pro-

---

był już publikowany, zob. S. Cenckiewicz, *Geneza, działalność i udział rozgłośni „Kraj” w akcji reemigracyjnej (1955–1957). O nowych metodach walki bezpieczeństwa z emigracją i Polonią* [w:] *idem, Oczami bezpieki. Szkice i materiały z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*, Łomianki 2012, s. 120–138.

¹⁴ W. Bagieński, F. Dąbrowski, *Wstęp* [w:] *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 3: *Działalność w latach 1959–1966*, oprac. W. Bagieński, A. Chrzanowska, F. Dąbrowski, Warszawa–Łódź 2010, s. XIX.

wadzenia **zeszytów ewidencyjnych teczek pracy agentury**, w których odnotowywali kolejne wydawane podwładnym okładki tych teczek¹⁵.

W dokumencie zwrócono również uwagę na problem werbowania do współpracy członków partii. Zezwolono na to pod warunkiem uzyskania zgody I sekretarza KW PZPR, któremu dana osoba podlegała. W praktyce nie było to jednak konieczne, jeśli przyszłe zadania dla tajnego współpracownika uznano za niestojące w sprzeczności z „moralnością członka PZPR”. Zachowane dokumenty wskazują, że właściwie stale korzystano z możliwości, jaką dawał ten zapis.

Nowością było usankcjonowanie wykorzystywanej już co najmniej od połowy 1961 r. nowej kategorii OZI, czyli **kontaktu informacyjnego (KI)**¹⁶. Według przyjętych założeń były to osoby, od których funkcjonariusze wywiadu (zazwyczaj pracownicy rezydentur) potrafili uzyskiwać istotne operacyjnie informacje w sposób na poły oficjalny lub kapturowy, czyli niekoniecznie za zgodą i wiedzą samego zainteresowanego. Dane te mogły zostać przekazane zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej. Ludzie, od których je uzyskano, nie musieli być świadomi, że ich rozmówca jest kadrowym oficerem wywiadu. Mogło być również tak, że zdawali sobie sprawę z jego roli, ale z jakichś przyczyn nie artykułowali tego w otwarty sposób. Forma, w jakiej odbywały się te kontakty, zależała od charakteru znajomości obu rozmówców, przy czym z góry wykluczono wykorzystanie takiej techniki pracy jak w przypadku utrzymywania łączności z agentami. Jeśli w toku prowadzenia sprawy KI osoba ta została zwerbowana do współpracy jako agent, jej teczkę przerejestrowywano do kategorii RO.

Sprawa ewidencyjno-obszewacyjna (SEO) stała się kategorią nieco pojemniejszą niż dotąd. Dokumentowano w niej aktywność interesujących dla wywiadu osób, środowisk, instytucji bądź zagadnień, w których przypadku nie było konieczności poddania ich aktywnemu rozpracowaniu. Gdyby jednak takie okoliczności zaszły, SEO należało przerejestrować do kategorii RO.

Segregator materiałów wstępnych (SMW) zastąpił segregator sprawy wstępnej (SSW). Sprawy tej kategorii zakładano w sytuacji, gdy wywiadowi udało się zdobyć interesujące informacje o danej osobie, które same w sobie nie stanowiły jeszcze wystarczającego powodu do wszczęcia RO. Aby mogło to nastąpić, wymagały zwerfikowania i pogłębienia. Jeśli nie udało się zdobyć dodatkowych danych, sprawa okazała się nieprzydatna lub nie rokowała perspektyw, składano ją do archiwum.

W odróżnieniu od pozostałych typów spraw SMW nie rejestrowano w Ewidencji Operacyjnej Departamentu I MSW, lecz na poziomie wydziałów operacyjnych.

---

¹⁵ Zob. zachowane zeszyty ewidencyjne teczek pracy: AIPN, 02387/3; AIPN, 02387/6–8; AIPN, 02387/12–15; AIPN, 02408/4.

¹⁶ Wykorzystywanie KI w okresie przed wprowadzeniem omawianej instrukcji potwierdza dokument z sierpnia 1961 r. zawarty w sprawie agenturalnego rozpracowania na osobę o kryptonimie „Mikron”. Zob. AIPN, 01649/146, mf., Raport o zezwolenie na wyjazd do Szwajcarii na spotkanie z KI ps. „Mikron”, 7 VIII 1961 r., k. 100 [PDF].

Sekretariaty tych jednostek prowadziły **zeszyty ewidencyjne SMW**, w których odnotowywały założenie sprawy na danego człowieka lub grupę osób. Na podstawie pojedynczych zeszytów tego typu można stwierdzić, że nie miały ujednoliconej formy i prowadzono je w zwykłych brulionach lub adaptowano do tego celu księgi dzienników podawczych¹⁷. W niektórych wydziałach wpisywano dokładną datę założenia sprawy, w innych poprzestawano na samym roku. Przyjęło się, że kolejny numer segregatora przełamano przez numer wydziału zapisywany cyfrą arabską lub rzymską. Na przykład SMW dotycząca polskiego emigracyjnego historyka Piotra Wandycza, którą prowadził Wydział IV (Amerykański), miała numer 4/1102 i kryptonim „Czach”¹⁸. Kryptonimów SMW nie odnotowywano w kartotece i można je dziś ustalić jedynie poprzez analizę dokumentów zawartych w tych sprawach.

Pomocniczą rolę w pracy wszystkich jednostek operacyjnych Departamentu I spełniały teczki **lokali konspiracyjnych (LK)** oraz **punktów korespondencyjnych (PK)**, którymi zastąpiono dotychczasowe punkty adresowe (PA). Należało je prowadzić według ogólnych zasad obowiązujących w innych pionach SB¹⁹. Jednocześnie ich właścicieli rejestrowano w ewidencji operacyjnej Departamentu I MSW, który niekiedy nadawał im własne kryptonimy i numery. Ponadto poszczególne wydziały wywiadu mogły rejestrować w ewidencji operacyjnej własne **teczki korespondencji operacyjnej**, nazywane „segregatorami korespondencji”. Gromadzono w nich wszelkie materiały niemające bezpośredniego związku z prowadzonymi sprawami operacyjnymi, m.in. ogólne plany pracy, sprawozdania, protokoły zdawczo-odbiorcze i korespondencję z innymi jednostkami.

Dokumentację dotyczącą zagranicznych ogniw wywiadu prowadzono w ramach **teczek rezydentur**. Zainteresowane wydziały operacyjne miały prawo do rejestrowania własnych **podteczek rezydentur**, które oznaczano numerem rejestracyjnym łamanym przez numer rejestracyjny teczki rezydentury. Na przykład teczka rezydentury w Nowym Jorku o kryptonimie „Imperium” została zarejestrowana przez Wydział IV (Anglosaski) pod numerem 80, a Wydział III (Kontrwywiadowczy) zarejestrował własną podteczkę tej rezydentury pod numerem 3283, czyli jej numerem rejestracyjnym był 3283/80.

Aktywność funkcjonariuszy, którzy pracowali w zagranicznych przedstawicielstwach wywiadu, dokumentowano w **podteczkach pracownika rezydentury**, w któ-

¹⁷ Zob. zachowane zeszyty ewidencyjne SMW: AIPN, 02387/1–2; AIPN, 02408/2.

¹⁸ AIPN, 01237/615, mf., Wykaz dokumentów, 10 VI 1976 r., k. 8 [PDF].

¹⁹ W tym czasie obowiązującymi przepisami w tym zakresie były: Zarządzenie nr 0121/60 ministra spraw wewnętrznych z 2 VII 1960 r. w sprawie nowych przepisów o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa wprowadzające Instrukcję nr 03/60 o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa (AIPN, 01225/363, k. 209–243 [PDF]) oraz Instrukcja Biura „C” MSW nr 05/60 z 22 IX 1960 r. o trybie rejestracji tajnych współpracowników, lokali kontaktowych, mieszkań konspiracyjnych, skrzynek kontraktowych, spraw operacyjnych i osób rozpracowywanych, sprawdzanych i obserwowanych oraz sprawdzeniu i udzielaniu informacji przez komórki ewidencji operacyjnej (AIPN, 01225/358, k. 4–8).

rych gromadzono plany pracy, instrukcje oraz dokumentację na temat ich spraw służbowych i osobistych. Do drugiej połowy lat sześćdziesiątych ich numery rejestracyjne zapisywano analogicznie do podteczek rezydentur, czyli numer rejestracyjny danej teczki przełamywano przez numer rejestracyjny teczki rezydentury. W przypadku małych rezydentur zdarzało się, że podteczkę pracownika rezydentury rejestrowano z wykorzystaniem teczki sprawy obiektowej danej placówki.

Nową kategorią była **podteczka pracownika na przykryciu**. Zakładano ją dla funkcjonariuszy, którzy po przejściu na etat niejawni zostali oddelegowani do krajowej instytucji czy urzędu w celach służbowych. W głównej mierze ten typ sprawy wykorzystywano dla dokumentowania działalności pracowników II linii, czyli głęboko zakonspirowanych funkcjonariuszy pracujących na stałe poza centralą wywiadu, np. w cywilnych instytucjach lub urzędach.

Pewne zmiany zaszły również w kategoriach spraw prowadzonych przez specjalistyczne wydziały operacyjne. W przypadku Wydziału III (Kontrwywiadowczego) dotychczasową teczkę placówki zastąpiono **sprawą obiektową (SO)**. Zakładano je na wszystkie przedstawicielstwa PRL za granicą, z wyjątkiem attachatów wojskowych. Gromadzono w nich dane na temat zatrudnionego personelu, kwestii związanych z zabezpieczeniem technicznym (np. sposobów ochrony przed włamaniem lub podsłuchem) oraz innymi aspektami mającymi znaczenie dla ochrony kontrwywiadowczej. Co istotne, nie było to jedyne zastosowanie SO. Wydział Kontrwywiadowczy gromadził w nich również dane o obcych służbach specjalnych bądź o sytuacji w poszczególnych krajach.

Obywatelom PRL oddelegowanym do pracy w przedstawicielstwach zagranicznych, tak jak do tej pory, zakładano **teczki wyjazdowe**. Był to zdecydowanie najczęściej rejestrowany typ sprawy Departamentu I MSW. Zbierano w nich zarówno materiały dotyczące ich pracy służbowej, jak i meldunki o ich sprawach osobistych. W wypadku zebrania dokumentacji o charakterze kompromitującym wywiad był zobowiązany do opracowania na ich podstawie notatki dla Wydziału Zagranicznego KC PZPR, który przysyłał ją zainteresowanym resortom (na ogół MSZ lub MHZ), a niekiedy sam podejmował decyzję w sprawie danej osoby. Teczki wyjazdowe nie miały kryptonimu. W dzienniku rejestracyjnym w miejscu na jego wpisanie podawano jedynie nazwisko i imię danego człowieka. Mimo to zdarzało się, że figuranci teczek wyjazdowych byli określani jakimiś kryptonimami lub nosili pseudonimy.

W wypadku zwerbowania danej osoby do współpracy teczka wyjazdowa stawała się **teczką personalną współpracownika**. Jeśli była taka potrzeba, zakładano **teczkę pracy**. Od tej pory teczka wyjazdowa była traktowana na analogicznych zasadach jak teczki agentów. W ewidencji operacyjnej Departamentu I MSW sprawa ta w dalszym ciągu figurowała pod nazwiskiem danej osoby bez dodatkowego oznaczenia wskazującego na to, że danego człowieka traktowano jako współpracownika. O tym, czy nim był, można się przekonać wyłącznie dzięki lekturze zgromadzonych materiałów lub zapisowi w dzienniku rejestracyjnym, gdzie obok numeru archiwalnego danej sprawy

dopisywano informację o równoczesnym zarchiwizowaniu teczki lub teczek pracy. Prawdopodobnie nie trzymano się jednak tego w sposób ścisły²⁰.

W przypadku Wydziału Informacyjnego zrezygnowano z prowadzenia teczek informacyjnych i teczek zagadnieniowych, pozostając jedynie przy istniejącej już wcześniej kategorii **dossier**. Zbierano w nich materiały, które dotyczyły poszczególnych zagadnień czy spraw, zdobyte z pomocą agentury lub inną drogą. W związku z reorganizacją systemu pracy Wydziału X (Informacyjnego), która miała miejsce jesienią 1968 r., jednostka ta przestała prowadzić dossier²¹.

Instrukcja nr 01/61 przyniosła również bardzo duże zmiany w zasadach funkcjonowania ewidencji operacyjnej Departamentu I. Samodzielna Sekcja Ewidencji prowadziła dwie kartoteki, w których gromadziła dane o osobach i obiektach pozostających w zainteresowaniu wywiadu. W pierwszej, złożonej z kart E-14, ewidencjonowano dane na temat ludzi wymienianych (według terminologii SB „przechodzących”) w prowadzonych sprawach – zarówno agentów, jak i figurantów. W drugiej kartotece, mającej charakter rzeczowy, ewidencjonowano informacje na temat spraw operacyjnych i dokumentacji operacyjnej. Oprócz tego sekcja prowadziła **rejestr spraw operacyjnych i dokumentacji operacyjnej**, czyli dziennik rejestracyjny Departamentu I MSW, a także **karty ewidencyjne prowadzonych spraw**, a więc wykazy teczek prowadzonych przez poszczególnych pracowników. Do tej pory nazywano je kartami zastępczymi konta osobistego. W karty te nie wpisywano SMW oraz teczek materiałów, które nie podlegały rejestracji w głównych kartotekach wywiadu MSW.

Po wprowadzeniu Instrukcji nr 01/61, prawdopodobnie na podstawie odrębnego zarządzenia, założono zupełnie nowy dziennik rejestracyjny. Zaczęto go wypełniać 5 marca 1962 r., odnotowując w nim pod kolejnymi numerami wszystkie nowe sprawy. Równocześnie zainicjowano przegląd dokumentacji znajdującej się na stanie wydziałów. Funkcjonariusze poszczególnych jednostek zostali zobowiązani do zarejestrowania wszystkich prowadzonych aktualnie spraw według nowych zasad. W wielu wypadkach towarzyszyła temu zmiana ich kryptonimów. Chodziło tu w szczególności o prowadzone przez wiele lat rozpracowania, które znane były dużemu gronu czynnych i byłych funkcjonariuszy. Istniała też spora grupa spraw, czy nawet agentów, których kryptonimy powtarzały się. Niekiedy zdarzało się tak w obrębie jednego wydziału. W przeszłości, dla rozróżnienia, dodawano do nich cyfry rzymskie, jednak mimo to powstawało wiele nieporozumień i bałagan. Zdarzały się np. sytuacje, że z tego powodu korespondencja trafiała do niewłaściwych odbiorców, co prowadziło do ich dekonspiracji wewnątrz departamentu. Przegląd dokumentacji posłużył również do wyeliminowania z sieci tzw. martwych dusz, czyli współpracowników, z którymi nie

²⁰ AIPN, 01748/24, mf., Protokół dot. zniszczenia teczek pracy agenta, 29 I 1971 r., k. 741 [PDF].

²¹ *Ibidem*, Wniosek naczelnika Wydziału X Departamentu I MSW mjr. Bolesława Żeleńskiego, 12 XI 1968 r., k. 582 [PDF]; *ibidem*, Wykaz spraw obiektowych znajdujących się w Wydziale X Departamentu I MSW, 13 XI 1968 r., k. 583–584 [PDF].

utrzymywano już kontaktu, oraz spraw, których prowadzenie straciło sens. W sumie rozwiązania organizacyjne wcielone w życie na przełomie lat 1961 i 1962 w zasadniczym kształcie przetrwały do początku lat siedemdziesiątych.

W związku z wejściem w życie Instrukcji nr 01/61, zaktualizowaniem zakresu pracy SGS oraz zmianą instrukcji SB o środkach i formach pracy operacyjnej konieczne stało się wprowadzenie nowych regulacji związanych z prowadzeniem dokumentacji operacyjnej przez funkcjonariuszy przedstawicielstw. 10 sierpnia 1962 r. weszła w życie **Instrukcja nr 01/62 o kategoriach spraw operacyjnych, dokumentacji operacyjnej i ewidencji operacyjnej w Samodzielnych Grupach Specjalnych Departamentu I KW/KM/MO**²². Zarządzeniem tym zmieniono obowiązujące dotąd kategorie spraw operacyjnych, które odbiegały zarówno od kategorii, którymi posługiwała się centrala wywiadu, jak i inne pionierzy SB.

Kategorie spraw operacyjnych
Sprawa rozpracowania operacyjnego
Sprawa operacyjnego sprawdzenia
Sprawa obiektowa
Podteczka sprawy obiektowej
Teczka tajnego współpracownika (agenta)
Teczka kontaktu służbowo-informacyjnego
Lokal kontaktowy (lokal konspiracyjny)
Mieszkanie konspiracyjne
Skrzynka kontaktowa

Podstawową kategorią OZI wykorzystywaną przez SGS był **tajny współpracownik**. Tę część spośród TW, która kwalifikowała się do wykonywania zadań operacyjnych za granicą, określano mianem **agentów**. Ich sprawy musiały zostać zarejestrowane w Ewidencji Operacyjnej Departamentu I MSW. W praktyce SGS prowadziły bardzo mało agentów, ponieważ w większości wypadków dość szybko przejmowała ich centrala.

²² AIPN, 01225/408, Instrukcja nr 01/62 o kategoriach spraw operacyjnych, dokumentacji operacyjnej i ewidencji operacyjnej w samodzielnych grupach specjalnych Departamentu I KW/KM/MO, 10 VIII 1962 r., k. 8–31. Dokument był już publikowany, zob. P. Piotrowski, *Metodologia pracy operacyjnej...*, s. 377–390.

Drugą kategorią OZI wykorzystywaną przez przedstawicielstwa był **kontakt służbowo-informacyjny (KSI)**. Do kategorii tej należeli ludzie, którzy ze względu na pełnione funkcje mieli możliwość udzielania SGS pomocy w realizacji zadań operacyjnych. Chodziło tu m.in. o typowanie kandydatów na współpracowników bądź opiniowanie danych naukowo-technicznych. Była to więc kategoria, która łączyła w sobie cechy kontaktu służbowego, kontaktu poufnego i konsultanta SB.

Sprawę rozpracowania operacyjnego zakładano na obywateli PRL lub cudzoziemców, którymi interesował się wywiad. Chodziło tu przede wszystkim o rozpracowanych już kandydatów na agentów i współpracowników. Jeśli werbunek zakończył się sukcesem, akta te przerejestrowywano do kategorii tajnego współpracownika.

Sprawa operacyjnego sprawdzenia zastąpiła dotychczas stosowany segregator sprawy wstępnej. Zakładano go w sytuacji, gdy udało się zdobyć interesujące dla wywiadu informacje, które wymagały jeszcze dodatkowej weryfikacji i pogłębienia. Chodziło tu przede wszystkim o osoby wytypowane jako kandydaci do werbunku. Jeśli dane te udawało się zebrać, sprawę przerejestrowano do kategorii rozpracowania operacyjnego.

Zgodnie z instrukcją SGS mogły prowadzić własne **sprawy obiektowe i podteczki sprawy obiektowej**. Zakładano je m.in. na instytucje, uczelnie wyższe i inne placówki naukowe, instytuty badawcze czy też zakłady produkcyjne, które utrzymywały stały kontakt z zagranicą. Część z nich traktowano jako środowiska, w których można było wyszukiwać interesujących kandydatów na agentów i tajnych współpracowników. SGS mogły również zakładaćteczki **lokali kontaktowych (LK)**, nazywanych również lokalami konspiracyjnymi, **mieszkań konspiracyjnych (MK)**, które w odróżnieniu od LK stanowiły własność SB, i **skrzynek kontaktowych (SK)**, nazywanych również punktami korespondencyjnymi lub punktami adresowymi²³.

Jeśli chodzi o pozostałe formy dokumentacji operacyjnej, przedstawicielstwa miały prowadzić ewidencję „bazy werbunkowej” swojego województwa, teczkę korespondencji operacyjnej (analogicznie do wydziałów operacyjnych centrali), dziennik ewidencyjny spraw, teczkę sprawozdań i planów pracy, teczkę zarządzeń i instrukcji oraz zeszyt ewidencyjny uzyskanych i przekazanych informacji operacyjnych i wywiadowczych.

Zasady wprowadzone Instrukcją nr 01/62 obowiązywały niecałe półtora roku, ponieważ 1 listopada 1963 r. SGS zostały zlikwidowane. Po tej dacie starsi inspektorzy inspektoratów kierownictwa KW MO, pracujący na rzecz Departamentu I MSW, prowadzili dokumentację według przepisów ogólnoresortowych.

1 lipca 1970 r., w związku z utworzeniem Wydziału II zajmującego się organizowaniem działalności wywiadowczej z pozycji nielegalnych, zaistniała konieczność uregulowania zasad prowadzenia spraw i dokumentacji operacyjnej w tej jednostce.

---

²³ Zob. AIPN Ka, 0103/106, Wzór sprawozdania z pracy SGS za 1962 r., b.d., k. 43–44.

Określono je w **Instrukcji nr 02/72** dyrektora Departamentu I MSW z dnia 1 kwietnia 1972 r., która obowiązywała do 31 lipca 1990 r.²⁴ W instrukcji tej zapisano, że Wydział II dokumentował swoją pracę operacyjną w ramach pięciu rodzajów spraw. Były to: **akta osobowe pracownika kadrowego „N”** i teczki pracy, **teczki rozpracowania operacyjnego i teczki pracy agenta kadrowego „N”**, **teczki kontaktu informacyjnego, teczki rezydentur „N” (grup agenturalnych)** oraz **SMW**. Na podstawie zachowanej dokumentacji można dziś stwierdzić, że funkcjonariusze Wydziału II, przemianowanego 15 listopada 1977 r. na Wydział XIV, nie trzymali się ściśle zapisów zawartych w Instrukcji nr 02/72. Nie założono ani jednej teczki rezydentury „N”, a dokumentację personalną „nielegalów” prowadzono w nieco inny sposób, niż pierwotnie zakładano.

Podstawową dokumentację funkcjonariusza mającego działać z pozycji nielegalnych gromadzono w ramach standardowych teczek akt osobowych, które były identyczne z tymi, jakie prowadził Departament Kadr MSW. Tak jak i one podzielone były na trzy rozdziały. Pierwszy zawierał życiorys, ankietę osobową oraz inne podstawowe materiały personalne na temat funkcjonariusza, w drugim znajdowały się materiały opiniodawcze oraz wyniki sprawdzeń kartotecznych dotyczących jego samego i bliskich, a w trzecim – karta przebiegu służby, wnioski awansowe, opinie służbowe i inne pisma związane z przebiegiem pracy zawodowej. Pozostałą dokumentację, także o charakterze operacyjnym, składano natomiast w standardowej tezcze RO oraz **podteczce personalnej pracownika kadrowego „N”**, czyli nowej kategorii sprawy, którą posługiwał się wyłącznie pion „N”.

Zgodnie z instrukcją podteczka personalna pracownika kadrowego „N” powinna była zawierać ściśle określone dokumenty przyporządkowane do poszczególnych działów. W rozdziale I: „Kontrola specjalna” – dane agenturalne lub dotyczące kombinacji sprawdzeniowych mających na celu ustalenie cech świadczących o przydatności kandydata do pracy nielegalnej; końcowy raport analityczny zawierający dane o przebiegu rozpracowania. W rozdziale II: „materiały dot. pracy nielegalnej” – notatkę z rozmowy naczelnika Wydziału II z kandydatem, na której podstawie zapadła decyzja o przyjęciu go do pracy „N”; odpis wniosku o przyjęcie kandydata na etat 011/I/II; oryginał końcowej oceny szkolenia; oryginał instrukcji wyjazdowej i legendy zatwierdzonej przez dyrektora Departamentu I; wykaz i fotokopie dokumentów legalizacyjnych i innych zabranych za granicę; wykaz ekwipunku osobistego zabieranego przez pracownika „N” w teren; dwie serie aktualnych zdjęć wraz z kliszami; szczegółowy rysopis pracownika wraz z ważniejszymi danymi antropometrycznymi; ewentualne dane o inwentaryzacji mieszkania lub sprzętu oddanego na przechowanie; wszystkie dotychczas posiadane polskie dokumenty pracownika i wyjeżdżającej z nim rodziny; odpisy korespondencji, notatki i inne dokumenty dotyczące bieżącego

²⁴ AIPN, 3344/1, t. 5, Instrukcja nr 02/72 dyrektora Departamentu I MSW dot. prowadzenia spraw i dokumentacji operacyjnej w Wydziale II Departamentu I MSW, 1 IV 1972 r., k. 155–162.

kontaktu centrali z rodziną wywiadowcy; wykaz kolejnych adresów zamieszkania i miejsc przykrycia pracownika za granicą; wniosek o odwołanie; końcową ocenę pracy wywiadowczej za okres pobytu w terenie z wnioskami personalnymi; odpis końcowego zarządzenia personalnego. Rozdział III dotyczący spraw finansowych miał z kolei zawierać: tabelę uposażenia pracownika, dokumenty dotyczące zmian w uposażeniu oraz dokumentację finansową w postaci pokwitowań, oświadczeń itp.²⁵

Analizując dostępne akta tego rodzaju, można stwierdzić, że w niektórych przypadkach poszczególne tomy mogły dotyczyć wybranych zagadnień związanych z budowaniem legendy, szkoleniem lub konkretnymi aspektami działalności operacyjnej danego „nielegala”. Bywały również traktowane jako jego teczki pracy. Wszystko zależało od charakteru danej sprawy i stopnia jej złożoności.

Bardzo duże zmiany przyniosło wprowadzenie **Instrukcji o pracy wywiadowczej Departamentu I MSW** z 6 maja 1972 r.²⁶ Zawarto w niej m.in. uaktualnione i doprecyzowane definicje agenta i kontaktu informacyjnego (KI). Nową kategorią OZI w wywiadzie stał się kontakt operacyjny (KO), który w pewnym stopniu zastąpił dotychczasowego tajnego współpracownika, czyli tzw. współpracownika krajowego. Mimo tej samej nazwy kategoria KO wykorzystywana przez Departament I MSW nie była tożsama z kategorią KO obowiązującą w pozostałych pionach SB od 15 lutego 1970 r.²⁷ W świetle definicji zawartych w instrukcji **agentem** był: „obywatel obcego państwa, bezpaństwowiec lub – w określonych przypadkach – obywatel polski stale zamieszkały za granicą, posiadający potwierdzone możliwości wywiadowcze, pozyskany do współpracy w sposób zapewniający jej konspirację i który świadomie wykonuje zlecone mu zadania”²⁸.

Współpracownicy tej kategorii musieli wyrazić zgodę i mieć pełną świadomość, że działają na rzecz wywiadu oraz podlegają jego dyspozycjom. Aby dany człowiek mógł zostać zarejestrowany w tej kategorii, przekazywane przez niego dokumenty lub informacje powinny posiadać jednoznaczną wartość wywiadowczą. Ewentualnie zwerbowani powinni mieć możliwość realizacji innych zadań bądź bardziej długofalowe perspektywy działania w interesującym wywiad środowisku. Sprawy o charakterze agenturalnym prowadzono w ramach teczek opracowania operacyjnego.

²⁵ *Ibidem*, k. 156–157. Por. AIPN, 1653/4, Podteczka personalna pracownika kadrowego „N” krypt. „Dzierżon” dot. Tomasa Turowskiego.

²⁶ AIPN, 02447/3, Zarządzenie nr 0041/72 ministra spraw wewnętrznych wraz z Instrukcją o pracy wywiadowczej Departamentu I MSW, 6 V 1972 r., k. 1–75. Dokument ten został przygotowany przez kilkusobowy zespół powołany zarządzeniem dyrektora Departamentu I MSW w lutym 1970 r. Zob. AIPN, 01748/162, mf., Zarządzenie nr 02/70 dyrektora Departamentu I MSW wraz z teżami do instrukcji o pracy operacyjnej Departamentu I MSW, 23 II 1970 r., k. 63–67 [PDF].

²⁷ Por. Zarządzenie nr 006/70 ministra spraw wewnętrznych w sprawie pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych, 1 II 1970 r. [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej...*, s. 133.

²⁸ AIPN, 02447/3, Zarządzenie nr 0041/72 ministra spraw wewnętrznych wraz z Instrukcją o pracy wywiadowczej Departamentu I MSW, 6 V 1972 r., k. 7–8.

Kontaktem informacyjnym (KI) był „obywatel obcego państwa, bezpaństwowiec lub obywatel polski stale zamieszkały poza granicami PRL, który w ramach ułożonych stosunków, świadomie lub nieświadomie, przekazuje dokumenty lub informacje z zakresu bezpośrednich zainteresowań wywiadowczych Departamentu I”²⁹.

Podstawową cechą odróżniającą KI od agenta był brak świadomie wyrażonej zgody na współpracę z wywiadem i podporządkowanie się jego decyzjom. Sposób wykorzystywania tego typu źródła był uwarunkowany ułożeniem osobistych stosunków pomiędzy funkcjonariuszem a tą osobą. Kontakt pomiędzy nimi nie utrzymywano w tak utajniony sposób jak w przypadku agentów.

Kontaktem operacyjnym (KO) była „osoba posiadająca obywatelstwo PRL, stale zamieszkała w kraju, celowo pozyskana do współpracy z Departamentem I MSW, która świadomie i w sposób tajny wykonuje zadanie wywiadowcze w kraju lub za granicą”³⁰.

KO werbowano spośród osób, które ze względu na sytuację osobistą, kompetencje bądź zajmowane stanowisko służbowe miały możliwości pracy wywiadowczej. Ujmując sprawę w dużym uproszczeniu, kategoria KO stosowana w wywiadzie była odpowiednikiem kategorii TW wykorzystywanej w pozostałych pionach SB.

Departament I miał prawo do utrzymywania „kontaktów służbowych” z osobami z aparatu państwowego i gospodarczego (zastrzeżono przy tym, że w uzasadnionych operacyjnie sytuacjach mógł również korzystać z pomocy członków PZPR). Nie określono jednak żadnych sformalizowanych zasad, zgodnie z którymi miały się one odbywać. W praktyce ludzi tych traktowano zazwyczaj po prostu jako KO lub w ogóle nie rejestrowano w ewidencji operacyjnej. Sprawa ewentualnego wprowadzenia kategorii kontaktu służbowego, jako nowej jednostki OZI wykorzystywanej przez wywiad, była rozpatrywana w latach osiemdziesiątych, jednak ostatecznie nie zdecydowano się na to rozwiązanie³¹.

W Instrukcji o pracy wywiadowczej znalazła się także nowa lista kategorii spraw i dokumentacji operacyjnej, które zamierzano dopiero wprowadzić. Zostaną one omówione poniżej.

Rozpracowanie obiektowe miało być prowadzone w celu wywiadowczego rozpoznania ugrupowań, organizacji, zagadnień, zadań lub innych obiektów określonych w zakresach pracy poszczególnych jednostek operacyjnych. W ramach spraw tej kategorii starano się wytypować i wstępnie opracować osoby, które mogły stanowić źródła

---

²⁹ *Ibidem*, k. 8.

³⁰ *Ibidem*, k. 9.

³¹ Mylący jest w tym wypadku fragment skryptu szkoleniowego z 1984 r., powstałego w czasie, gdy toczyła się wspomniana dyskusja, ponieważ wzmiankowano w nim o wykorzystywaniuteczki kontaktu służbowego. Rzekomo miała ona zawierać: „dokumenty o współdziałaniu: notatki służbowe z przeprowadzonych rozmów, notatki oficera sporządzone w oparciu o informacje ustne lub informacje własnoręcznie sporządzone przez kontakt”. Zob. AIPN, 02385/86, t. 1, *Siły, środki oraz metody i formy pracy wywiadu PRL*, oprac. A. Miński, Warszawa 1984, k. 89.

informacji. Dzięki posiadanej sieci OZI dążono do zdobywania tajnych dokumentów i wyprzedzających informacji na ich temat, a także ustalenia komórek i osób, których działalność uznano za skierowaną przeciwko PRL oraz innym krajom bloku. Kategoria ta służyła również do rozpoznania form, metod i taktyki rozpracowywanych przeciwników, co w stosownym momencie mogłoby umożliwić przeciwdziałanie. Decyzję o założeniu rozpracowania obiektowego mógł podjąć jedynie dyrektor Departamentu I lub któryś z jego zastępców. Analizując zachowaną dokumentację wywiadu, można stwierdzić, że w praktyce wiele wydziałów nie przykładało się do rzetelnego prowadzenia rozpracowań obiektowych, natomiast często odwoływano się do nich przy rozliczaniu bieżących wydatków operacyjnych.

Rozpracowanie operacyjne (RO) nakierowane było na pojedyncze osoby, przebywające lub zamieszkałe za granicą, które ze względu na swe możliwości wywiadowcze lub działalność stały się przedmiotem zainteresowań wywiadu. Celem rozpracowania mogło być potwierdzenie celowości nakłonienia danej osoby do współpracy i przygotowanie gruntu do jej werbunku. Mogło nim również być ustalenie i udokumentowanie prowadzonej przez nią działalności w celu skutecznego przeciwdziałania jej skutkom. Jeśli rozpracowanie operacyjne zakończyło się werbunkiem, teczka RO stawała się **teczką personalną agenta**. Równocześnie zakładano **teczkę pracy agenta**, w której gromadzono dokumenty i informacje otrzymane od tego źródła, a także zadania, instrukcje, analizy współpracy i jej oceny. Do założenia sprawy kategorii RO konieczna była zgoda szefa wywiadu lub któregoś z jego zastępców. W przypadku spraw KI i KO jednostki operacyjne miały je dokumentować w ramach **teczek kontaktu informacyjnego** i **teczek kontaktu operacyjnego**, ale posiadały również **teczki pracy**. Naczelnicy wydziałów odnotowywali ich wydanie w **zeszycie ewidencyjnym teczek pracy**. Każda jednostka operacyjna dysponowała własnym skorowidzem tego typu.

Na marginesie należy wspomnieć o swego rodzaju nadużyciach związanych z prowadzeniem rozpracowań operacyjnych przez Wydział XI (Dyweryjji Ideologicznej) w latach osiemdziesiątych. Według przepisów wewnętrznych wywiadu sprawy obywateli PRL zwerbowanych do współpracy należało prowadzić w ramach teczek KO. Tymczasem zdarzało się, że wspomniana jednostka kamuflowała charakter kontaktów z niektórymi ludźmi zamieszkałymi w kraju, gromadząc dokumentację na ich temat w ramach teczek RO. Zdarzało się też, że dla zakonspirowania charakteru spraw, które powinny zostać zarejestrowane w ramach którejś z głównych kategorii, wykorzystywano najniższą i najpowszechniejszą, czyli SMW. W ten sposób dążono np. do ukrycia faktu zwerbowania danej osoby do współpracy lub prowadzenia z nią tzw. dialogu operacyjnego. Ze względu na swoją specyfikę kwestie te wymagają dalszych badań.

Segregator materiałów wstępnych (SMW) prowadzono w celu gromadzenia początkowych, nieraz jeszcze fragmentarycznych, materiałów operacyjnych na temat

interesujących wywiad ludzi. Mógł to być zarówno ktoś, kogo nazwisko pojawiło się w trakcie jakiegoś rozpracowania, bądź człowiek wskazany przez rezydenturę jako interesujący lub wart obserwacji. Rzadziej była to osoba, od której uzyskano jakieś pojedyncze informacje, bądź potencjalny kandydat na OZI. Dane na temat osoby, na którą założono SMW, na ogół wymagały zweryfikowania i pogłębienia, ponieważ same w sobie nie stanowiły jeszcze wystarczającego powodu do założenia sprawy wyższej kategorii. Zdarzało się nawet, że zanim do tego doszło, Departament I MSW przez kilka lat utrzymywał kontakt operacyjny z figurantem takiej sprawy, odbierając od niego informacje. Decyzję o założeniu segregatora mógł podjąć naczelnik wydziału, a dokumentację ewidencjonowała jego sekretarka, zapisując kolejne numery w **zeszyście ewidencyjnym SMW**, który nie miał z góry określonej formy. Tak jak wcześniej do ich prowadzenia wykorzystywano zazwyczaj zwykły brulion.

Pomocniczymi rodzajami spraw operacyjnych były **teczka lokalu konspiracyjnego (LK)** i **teczka punktu korespondencyjnego (PK)**. Jeśli znajdowały się za granicą, prowadzono je zgodnie z zasadami dotyczącymi RO. Gdy zaś zlokalizowane były w kraju, należało postępować zgodnie z ogólnymi zasadami obowiązującymi w całym SB. W 1973 r. wprowadzono również **teczkę mieszkania konspiracyjnego (MK)**. W odróżnieniu od LK, które należały do osób prywatnych bądź funkcjonariuszy przebywających za granicą, MK były własnością Departamentu I MSW.

W celu dokumentowania pracy organizacyjno-operacyjnej i analityczno informacyjnej Departament I MSW mógł prowadzić kilka dodatkowych rodzajów spraw. Dokumentowano je w formach, które zostaną omówione poniżej.

Teczka rezydentury, teczka punktu operacyjnego oraz teczka ogniwa operacyjnego stanowiły zbiory dokumentów dotyczących wszystkich podstawowych aspektów funkcjonowania zagranicznych lub krajowych przedstawicielstw tego rodzaju. Gromadzono w nich dane na temat ich organizacji, funkcjonowania, zakresu zadań, planów pracy operacyjnej, sprawozdań z ich realizacji, a także kwestii kadrowych. Decyzję o założeniu teczki którejś z tych kategorii mógł podjąć tylko członek dyrekcji Departamentu I MSW.

Teczka pracownika zewnętrznego (TPZ) stanowiła połączenie dotychczas stosowanych podteczki pracownika rezydentury i podteczki pracownika na przykryciu. Służyła do gromadzenia dokumentacji na temat funkcjonariuszy przeniesionych na etat niejawni dla prowadzenia działalności operacyjnej. W przypadku oddelegowania do rezydentury, punktu operacyjnego lub ogniwa operacyjnego za granicą zakładała je i prowadziła osoba oddelegowana do tego celu przez dyrektora Departamentu I. W razie oddelegowania do krajowej instytucji TPZ zakładał zainteresowany wydział. W obu przypadkach dokumentację tę prowadzono podczas całego okresu przebywania danego funkcjonariusza poza centralą. Po powrocie i opracowaniu szczegółowej oceny pracy TPZ miały podlegać zniszczeniu. W praktyce, aby uniknąć konieczności zakładania nowych teczek przy okazji każdego kolejnego oddelegowania do pracy

w terenie, przyjęto zasadę, że będą niszczone po upływie 10 lat od zarchiwizowania, po uprzednim zmikrofilmowaniu I rozdziału³².

Jako szczególny typ dokumentacji, którym miał się posługiwać wyłącznie Wydział Informacyjny, została wymienionateczka tematyczna. Miała być prowadzona dla selekcjonowania dokumentów i informacji wywiadowczych napływających do tej jednostki według z góry ustalonych haseł rzeczowych. W praktyce Wydział X, a później XVII, nie wykorzystywały teczek tego typu. Posługiwały się za to tzw. segregatorami, czyli zwykłymi teczkami, których założenie nie wymagało rejestracji w ewidencji operacyjnej Departamentu I. Teczka tematyczna, którą przemianowano wkrótce na **teczkę sprawy tematycznej (TST)**, zaczęła być wykorzystywana przez pozostałe wydziały do ich własnych celów. Chodzi tu zwłaszcza o pion wywiadu naukowo-technicznego (WNT), Wydział IX (Techniki Operacyjnej) i Inspektorat „I”. TST podlegała rejestracji w ewidencji operacyjnej Departamentu I MSW i miała swój kryptonim.

W końcowej części Instrukcji o pracy wywiadowczej stwierdzono, że szczegółowe zasady prowadzenia dokumentacji, ewidencji i rejestracji zostaną określone w oddzielnej instrukcji dyrektora Departamentu I. Chodziło tu o trwające wówczas przygotowania do wprowadzenia nowej wersji instrukcji o kategoriach spraw i dokumentacji operacyjnej. Było to konieczne, ponieważ po upływie dekady i różnorodnych zmianach organizacyjnych, które w tym czasie zaszły, Instrukcja nr 01/61 z jesieni 1961 r. przestała odpowiadać bieżącym potrzebom. Do czasu wprowadzenia jej znowelizowanej wersji była jednak dokumentem, który w dalszym ciągu obowiązywał.

Elementem tych przygotowań była analiza i weryfikacja sieci informacyjnej wywiadu. W październiku 1972 r. wydziały zostały zobowiązane do opracowania notatek informacyjnych o agentach, KI i KO według określonego układu i kryteriów. Szczegółowe kwestie związane z tą sprawą zawarto w Instrukcji nr 026/72 w sprawie sporządzania informacji o agencie, kontakcie informacyjnym i kontakcie operacyjnym³³. W przyszłości podobne notatki miały być sporządzane co trzy lata dla każdej sprawy, jednak jak się okazało, zapis ten pozostał martwy.

Oczekiwaną zmianę sposobu dokumentowania działalności operacyjnej przyniosła **Instrukcja nr 001/73 o rodzajach spraw operacyjnych i dokumentacji operacyjnej w Departamencie I**, podpisana przez szefa wywiadu 19 marca 1973 r.³⁴ Choć nie udało się odnaleźć żadnej kopii tego zarządzenia, część zawartych w nim postanowień można odtworzyć na podstawie innych źródeł.

³² AIPN, 02347/50, t. 6, Notatka dot. zasad mikrofilmowania i przechowywania akt, [maj] 1984 r., k. 235.

³³ AIPN, 01784/2, Instrukcja nr 026/72 dyrektora Departamentu I MSW w sprawie sporządzania informacji o agencie, kontakcie informacyjnym i kontakcie operacyjnym, 5 X 1972 r., k. 8–27.

³⁴ AIPN, 02145/3, Zarządzenie nr 0026/73 ministra spraw wewnętrznych zmieniające zarządzenie w sprawie pracy wywiadowczej Departamentu I MSW, 19 III 1973 r., k. 229.

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej wywiadu MSW (1956–1990)

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej Departamentu I MSW (19 III 1973 – 31 VII 1990)
Rozpracowanie obiektowe (ROb*)
Podteczka rozpracowania obiektowego (PROb*)
Rozpracowanie operacyjne (RO)
Teczka kontaktu informacyjnego (KI)
Teczka kontaktu operacyjnego (KO)
Segregator materiałów wstępnych (SMW)
Lokal konspiracyjny (LK)
Mieszkanie konspiracyjne (MK)
Punkt korespondencyjny (PK)
Teczka rezydentury
Podteczka rezydentury
Teczka punktu operacyjnego (PO)
Podteczka punktu operacyjnego
Teczka ogniwa operacyjnego (OO)
Podteczka ogniwa operacyjnego
Teczka pracownika zewnętrznego (TPZ)
Teczka sprawy tematycznej (problemowej) (TST)
Podteczka sprawy tematycznej (problemowej)

* Skrót współczesny, który nie był stosowany w Departamencie I MSW

Od tej pory obowiązującymi kategoriami spraw operacyjnych były: **rozpracowanie obiektowe** wraz z podteczką rozpracowania obiektowego, **rozpracowanie operacyjne** wraz z teczką personalną agenta, **teczka kontaktu informacyjnego**, **teczka kontaktu operacyjnego**, **teczka lokalu konspiracyjnego** (teczka LK), **teczka punktu korespondencyjnego** (teczka PK), **teczka mieszkania konspiracyjnego** (teczka MK) oraz **segregator materiałów wstępnych**. Jako integralną część teczek personalnej agenta, teczek kontaktu informacyjnego i teczek kontaktu operacyjnego traktowano teczkę pracy.

Wśród kategorii dokumentacji operacyjnej rozróżniano: **teczkę rezydentury** (placówkowej lub krajowej) wraz z podteczką rezydentury, **teczkę punktu (ogniwa) operacyjnego** (placówkowego lub krajowego) wraz z podteczką punktu (ogniwa) operacyjnego, **teczkę pracownika zewnętrznego** i **teczkę sprawy tematycznej (problemowej)** wraz z podteczką sprawy tematycznej (problemowej).

Wprowadzenie Instrukcji nr 001/73 było usankcjonowaniem zmian, które zasygnalizowano w **Instrukcji o pracy wywiadowczej Departamentu I MSW** z 6 maja 1972 r. Po wprowadzeniu nowego przepisu zaprzestano posługiwania się częścią dotychczasowych kategorii spraw i dokumentacji operacyjnej. Z obiegu wyszły wówczas definitywnie: sprawy ewidencyjno-obszaryjne, teczki wyjazdowe, sprawy obiektowe, podteczki pracownika rezydentury i podteczki pracownika na przykryciu. Do początku 1974 r. większość z nich została przekwalifikowana do nowych kategorii lub złożona do archiwum³⁵.

W związku z wprowadzeniem teczki kontaktu operacyjnego i wycofaniem teczki wyjazdowej zaszła również konieczność dostosowania kategorii prowadzonych aktualnie spraw OZI do nowych przepisów. Przekwalifikowywanie tych spraw przeciągnęło się mniej więcej do stycznia 1974 r.³⁶

Pod koniec lat siedemdziesiątych, już po reorganizacji struktury wywiadu z listopada 1977 r., zdecydowano się znowelizować Instrukcję nr 001/73 i dostosować jej zapisy do aktualnej sytuacji i potrzeb. Po przeprowadzeniu dyskusji w tej sprawie, 1 grudnia 1979 r., Wydział XVIII (EPI i Archiwum) zebrał wszystkie poprawki w jednej notatce, która stała się podstawą do opracowania znowelizowanej wersji przepisu³⁷. **Instrukcja nr 001/80 o rodzajach spraw operacyjnych i dokumentacji operacyjnej w Departamencie I MSW** weszła w życie 4 stycznia 1980 r.³⁸ Jej zapisy obowiązywały do rozwiązania resortu w 1990 r.³⁹ W świetle notatki z grudnia 1979 r. można stwierdzić, że definicje poszczególnych typów spraw praktycznie nie uległy modyfikacjom. Wprowadzono za to nowe wzory teczek i formularzy.

Zgodnie z nową instrukcją zmieniono natomiast zasady archiwizowania spraw i dokumentacji operacyjnej. Wycofany został formularz „Karty kwalifikacyjnej sprawy

³⁵ W związku z nieprawidłowym wykonywaniem zaleceń zawartych w Instrukcji nr 001/73 26 II 1974 r. dyrektor Departamentu I wydał pismo ogólne. Zob. AIPN, 02347/27, Pismo ogólne nr 01/74 dyrektora Departamentu I MSW, 26 II 1974 r., k. 1–3.

³⁶ Zob. AIPN, 01263/446, mf., Postanowienie o założeniu teczki kontaktu operacyjnego krypt. „Majek”, 13 XII 1973 r., k. 6 [PDF]; AIPN, 01263/463, mf., Postanowienie o założeniu teczki kontaktu operacyjnego krypt. „Kamieja”, 18 XII 1973 r., k. 8 [PDF].

³⁷ AIPN, 02347/23, t. 2, Notatka dot. wprowadzenia zmian do Instrukcji nr 001/73 dyrektora Departamentu I MSW z dnia 19 III 1973 r., 1 XII 1979 r., k. 134–137.

³⁸ AIPN, 01784/17, Instrukcja nr 001/80 dyrektora Departamentu I MSW o rodzajach spraw operacyjnych i dokumentacji operacyjnej w Departamencie I MSW, 4 I 1980 r., k. 56–117.

³⁹ Ze względu na nieprzestrzeganie przez funkcjonariuszy zasad zawartych w instrukcji w kwietniu 1981 r. dyrektor wywiadu wydał w tej sprawie pismo ogólne. Zob. AIPN, 02447/26, Pismo ogólne nr 02/81 dyrektora Departamentu I MSW, 9 IV 1981 r., k. 1–2. W 1986 r. przygotowano projekt nowej instrukcji o ewidencji operacyjnej i archiwum w Departamencie I MSW, jednak nie został on zatwierdzony. Zob. AIPN, 01911/123.

archiwalnej” oraz zrezygnowano z dotychczasowej wersji „Notatki końcowej”. Zastąpiono je ujednoczonym wzorem „Postanowienia o zakończeniu sprawy i przekazaniu jej do archiwum”. Zaznaczono przy tym, by wypełniać je, uwzględniając wszystkie szczegóły, a szczególnie starannie i szczegółowo opracowywać część przeznaczoną na opis sprawy. W przypadku archiwizowania SMW również zniesiono obowiązek wypełniania „Karty kwalifikacyjnej sprawy archiwalnej”. Nakazano natomiast załączanie do niego „Notatki końcowej” według zbliżonego do „Postanowienia o zakończeniu sprawy i przekazaniu jej do archiwum” wzoru⁴⁰.

Jeśli chodzi o sprawy związane z ewidencją operacyjną, Departament I MSW w dalszym ciągu posiadał dwa podstawowe zbiory kartoteczne. Według stanu z końca września 1983 r. w Kartotece Osobowej znajdowało się ok. 26,5 tys. kart rejestracyjnych E-14, a w połowie listopada 1989 r. było ich niemal 34 tys. We wrześniu 1983 r. w Kartotece Obiektowej znajdowało się ok. 355 kart rejestracyjnych, zaś w listopadzie 1989 r. było ich już ok. 500.

Zgodnie z Instrukcją nr 001/80 osoby i obiekty podlegające rejestracji⁴¹ należało zarejestrować w kartotece operacyjnej najpóźniej w ciągu 24 godzin od chwili włączenia dokumentów na ich temat do sprawy. Uprzednio należało się jednak upewnić, że dany człowiek nie został już wcześniej przez kogoś zarejestrowany. Aby to zrobić, należało przesłać do ewidencji operacyjnej wywiadu zapytanie na karcie E-15. Oprócz tego konieczne było dokonanie sprawdzenia i ewentualnej rejestracji w Kartotece Ogólnoinformacyjnej Biura „C” MSW. Ze względów konspiracyjnych osoby pozostające w zainteresowaniu wywiadu odnotowywano w Dzienniku rejestracyjnym MSW w kategorii zabezpieczenie operacyjne (zab./ZO). Dotyczyło to zarówno rozpracowywanych, jak i współpracowników. W przypadku zdobycia uzupełniających danych przesyłano je do ewidencji operacyjnej Departamentu I MSW kartą E-16.

Tak jak dotychczas każdą nową teczkę sprawy lub dokumentacji operacyjnej odnotowywano w „Rejestrze spraw i dokumentacji operacyjnej”. Według stanu z 24 lipca 1990 r., zarejestrowano w nim 19 609 spraw. Ich założenie, przekazanie, archiwizację lub zniszczenie zapisywano również w „Kartach ewidencyjnych prowadzonych spraw”, czyli tzw. kontaktach osobistych, poszczególnych pracowników. Prowadzono także **kartotekę kryptonimową spraw operacyjnych i dokumentacji operacyjnej** oraz **kartotekę statystyczną**.

Zgodnie z przepisami dotyczącymi spraw mobilizacyjno-obronnych, które obowiązywały w resorcie, dokumentacja operacyjna, informacyjna, kadrowa i finansowo-administracyjna Departamentu I została podzielona na kategorie i oznaczona

⁴⁰ AIPN, 01784/17, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału XVIII Departamentu I MSW ppłk. Konstantego Tembłowskiego do naczelnika Wydziału XVI Departamentu I MSW płk. Tadeusza Piwińskiego, 8 I 1980 r., k. 52–53.

⁴¹ Kategorie osób i obiektów podlegających rejestracji wymieniono w załącznikach nr 31 i 32 do Instrukcji nr 001/80. Zob. AIPN, 01784/17, k. 107–112.

symbolami literowymi. Na okładkach materiałów, które w razie zagrożenia należało ewakuować, aby zapewnić kontynuację realizacji zadań wywiadowczych, nanoszono literę „E”. Te, które nie zostały zakwalifikowane do pierwszej grupy, a ich pozostawienie w dotychczasowym miejscu pracy uznawano za niewskazane ze względu na możliwość dekonspiracji, oznaczano literą „Z”, co wskazywało, że należy je zniszczyć. Ostatnią grupę, oznaczaną literą „P”, stanowiła dokumentacja, którą można było pozostawić⁴².

W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych w Departamencie I MSW toczyła się wewnętrzna dyskusja na temat ewentualnej zmiany „Instrukcji o pracy wywiadowczej”, wprowadzenia nowych kategorii OZI oraz modyfikacji dotychczasowej listy kategorii spraw i dokumentacji operacyjnej. W toku dyskusji prowadzonych przez kierownictwo jednostki z naczelnikami wydziałów prawdopodobnie w 1986 r. przygotowany został projekt nowej „Instrukcji o pracy wywiadowczej Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych”⁴³. Opracowano również projekt instrukcji „o ewidencji operacyjnej i archiwum w Departamencie I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych”⁴⁴. Gdy analizujemy oba dokumenty, widać wyraźnie, że wprowadzenie proponowanych zmian mogło przynieść prawdziwą rewolucję w systemie pracy wywiadu MSW. Być może właśnie z tego powodu nowe przepisy nie zostały podpisane, pozostając jedynie w sferze niezrealizowanych planów. Tym samym zasady zawarte w Instrukcji nr 001/80 z 4 stycznia 1980 r. obowiązywały do rozwiązania Departamentu I MSW, czyli do 31 lipca 1990 r.

Witold Bagiński

Categories of cases and operational documentation of the Ministry of the Interior intelligence (1956-1990)

Summary

In this article information has been arranged on all categories of operational cases held by the 1st department of Ministry of the Interior, the Civilian intelligence of the Polish Peoples Republic during the period of its existence, between 28 November 1956 and 31 July 1990. The infor-

⁴² AIPN, 01784/41, Pismo naczelnika Wydziału XVI Departamentu I MSW płk. Wiesława Mickiewicza, 23 VI 1987 r., k. 116.

⁴³ AIPN, 01096/155, Projekt instrukcji o pracy wywiadowczej Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, b.d., k. 1–60.

⁴⁴ AIPN, 01911/123, Projekt instrukcji o ewidencji operacyjnej i archiwum w Departamencie I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, [1986 r.], k. 1–81.

Kategorie spraw i dokumentacji operacyjnej wywiadu MSW (1956–1990)

mation is based on the internal instructions and orders of this unit, and the author's knowledge of the Institute of National Remembrance Archive resulting from the activity of this institution.

Key words: intelligence, civilian intelligence, Ministry of the Interior intelligence, special forces, Ministry of the Interior, Security Service, 1st Department of Ministry of the Interior, security